

О мово рідна, слово рідне!

Ганна Іванівна Єфімова,
завідувач сектора «Закордонне українство»
відділу обслуговування користувачів
Одеської національної наукової
бібліотеки ім. М. Горького,
заслужений працівник культури України.

На порозі великого свята – Дня Української писемності і мови – сектор “Закордонне українство” відділу обслуговування користувачів Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького підготував книжково-ілюстративну виставку “О мово рідна! Слово рідне!” Уважно, зосереджено переглядали працівники сектору велику кількість книжок та періодичних видань, щоб найбільш ґрунтовно, найбільш повно висвітлити цю величезну, цю неосяжну, цю найголовнішу тему життя кожного народу – Українська Мова, Українське Слово:

Це слово прозоре.
Це – чорне, мов горе.
А це – наче яблуні цвіт.
Як небо ранкове
Й уста малинові,
Як промені сонця між віт.
Сміється чи тужить Вкраїна кохана –
Цвітуть чорнобриві слова.
І пісня, глибока, як Байдина рана,
Вічність саму напува.

Цей маленький вірш поета Романа Вархола міг народитися лише в серці щирого українця, який розуміє, що всі ми у всесвіті плинемо в течії нашої святої мови: і любуємось нею, і втішаємось нею, і п’ємо її джерельну свіжість, і душу свою зболену лікуємо нею... Дивлячись навкруги, іноді захищаємось від болю, бо зустрічаємось із зневажливим ставленням до нашої мови, із спробами не тільки висміяти її, але й закреслити, довести непотрібність української мови в житті нашого народу. З яким болем пише про це в своєму вірші Ольга Макаренко:

Можливо, ми уже й не українці,
А так собі – якісь без назви люди.
От жив народ такий в двадцятім віці,
А в двадцять першому уже не буде.
Бо діти наші вже не знають мови,
Їм байдуже – це Київ чи Саратов.
Якби це сталося таке у Львові,
Чиновники могли б спокійно спати.
Вже майже висохло старе коріння,
В дівчат нема ні вишиванок, ні коралів.
Можливо, ми останнє покоління,

Яке читає “Кобзаря” в оригіналі.

Наша книжково-ілюстративна виставка народилась із цієї любові і болю. Ми хотіли познайомити читачів з книгами про тернистий шлях української мови, про людей, які все життя плекали її і, якщо треба, захищати її ціною свого життя. А ще ми хотіли, щоб читачі дізналися про те, які скарби криються на книжкових полицях нашої прекрасної бібліотеки, яка є джерелом знань, з якого вже 185 років її існування п'ють чисту і джерельну воду істини люди. І ніхто не замулить того джерела, і ніколи не пересохне воно, і, як писав наш великий батько Тарас, “нема тому почину і краю немає...”

А тепер підійдімо до полиць, на яких розташована виставка, і зустрінемо погляд широко відкритих очей книжок. Хай промовляють вони до нас; хай розкривають свою душу – а ми розкриваємо свої душі для їх щирості і для їх любові до рідної української мови.

Ось перша полиця. Чиї твори відкривають виставку? Грушевський М. Про українську мову й українську справу. – К. : Друкарня П. Барського, Хрещатик, 40. – 1907. – 23 с.

Перше, над чим замислюється читач, взявши в руки невеличку за обсягом книжку, – про яку українську справу йдеться? Мова – це ясно, а от справа?.. І одразу ж отримує відповідь М. С. Грушевського: “Справа літературної, культурної мови була і зостається одним з основних пунктів в українським питанню. Озиваючись в оцих статтях на різні погляди, явища, голоси в цій справі, я розглядав їх все з такого становища українського питання взагалі, сучасних національних чи культурних інтересів та потреб українства, а не з погляду тільки філологічних мотивів і аргументів. Тому, збираючи тепер разом сі статті, друковані на сторінках часопису “Рада” під назвою “Про мову”, я даю їм трохи ширший титул – “Про українську мову і українську справу”. Автор розповідає про ті бої за слово українське, які точились на Україні на протязі всієї її історії, особливо у найтемніші часи – 70-80 рр. XIX ст., про “летаргічний стан, в яким держали український народ правительственні заборони”. Учений закликає перейти якнайскоріше до діяльного, міцного національного життя, щоб не піддатись процесу розкладу і умирання. “Першим же і невідмінним засобом і знарядям національного життя являється культурна мова, здатна служити органам культурного життя в усіх сферах і проявах його”.

І закінчує свою книжку М. Грушевський пророчими словами: “Поки народ живе, живе й його мова”. Він закликає кожного українця викресати із своєї душі святий вогонь запалу і боротися за свою мову на полі культурно-національного відродження нашого народу.

Поряд з цією книгою стоїть ще одна: Грушевський М. Про українську мову і українську школу. – К. : Веселка, 1991. – 45 с. У 1912 році вона була видана у Києві, а потім, аж через 79 років, перевидана знов-таки у Києві видавництвом “Відродження”. В цій книзі великого українського історика, вченого і громадського діяча Михайла Грушевського йдеться про історичне значення рідної мови й рідної школи, без яких немислиме ні політичне, ні

економічне, ні духовне відродження України. Ця книжечка має стати в пригоді кожному, хто несвідомий великої ваги рідної мови і рідної школи для поступу й розвитку рідного народу. Адже народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування. І знов пророчо і прекрасно звучить голос М. С. Грушевського: “Яке велике діло, щоб народ мав добру школу на своїй рідній мові, - без цього не може бути він просвіченим, заможним, щасливим”.

Порушені автором проблеми залишаються гостро актуальними і сьогодні...

Третя ластівка прилетіла до нас з далекої Канади – на ній є печатка “Український народний дім Торонто, Онтаріо” і лише ініціали автора І.К. Назва її – “І. Кутя і колядки. II. Про рідну мову”. Видана книжечка в Полтаві в друкарні Ф. Шіндлера. Потім її перевезла в Канаду чиясь тепла рука під час чергової хвилі еміграції, і там вона зігрівала чиясь серденько. Вона зовсім маленька, всього 16 сторінок, оздоблена чудовими малюнками, а головне – щиро розмовляє з дітьми та дорослими про рідну мову: “Рідна мова буває для кожного тільки одна – та сама, якої він навчився змалечку, якою він думає. Хто втратив або поламав, попсував свою рідну мову, той втратив або попсував і свій національний спосіб думання, і ця втрата нічим не замінюється... Хто втратив українську мову, той у значній мірі втратив розуміння найтонших, інтимних рухів душі народної”. Поряд з цією книжкою стоїть ще одна ластівка з далеких світів – з Вінніпегу (Канада), видана Українською видавничою спілкою у 1917 році. Вона складається з трьох частин: I. Наша рідна мова. II. Географія України. III. Характер українця, поляка і москаля. Статтю про рідну мову написав професор М. Возняк. Він розповідає про те, що наша мова, якою говорить по всій планеті 40 мільйонів людей, є одною з найдавніших мов, і цього скарбу не могли забрати наші вороги. Наша мова, гарна, гнучка, милозвучна, поетична і багата, жила і розвивалась разом з нашим народом. Через княжі межиусобиці, через багатоговікове історичне лихоліття – татарського, турецького, польського і московського, через чорні хмари нужди, злиднів, нестатків, через жах царату і кріпаччини проніс народ свою святу мову і не тільки проніс, а й збагатив її, підніс високо вгору і поставив в один ряд із найславнішими мовами світу. І закінчує свою статтю М. Возняк пророчими словами: “Щоби добре знати рідну мову, треба її вчити від малку до гробу, бо без мови нема розуму, без рідної мови нема власної літератури і культури, а без власної літератури і культури нема народу”.

Особливе місце на виставці займає книга Стоцького і Гартнера “Українська граматика”, видана накладом руської книгарні, надрукована у друкарні “Канадійського фермера” у Вінніпезі 1919 року. Щоб зрозуміти, яка це важлива і потрібна книга, хочу навести уривок з передмови: “Граматики Смаль-Стоцького і Гартнера призначена до ужитку гімназійної молоді і є найлучшою досі виданою українською граматиною.

Не досить знати поверхово, говорити і писати правильно, без блудів, а сего навчитися можна лише зі шкільної граматики. У граматиці Стоцького і

Гартнера граматичні правила подані зрозуміло і ясно та приступно, і тому видано її другим накладом з кріпкою вірою і переконанням, що віддасть вона немалі прислуги українському загалові, а головне – молоді, цій надії українського народу в Канаді, що ніде не має нагоди навчитися граматичних правил і мусить сама приватною наукою з ними ознайомлюватися”.

Справжньою окрасою виставки є книга Сергія Олександровича Єфремова “Історія українського письменства”. Вона побачила світ 1917 року у Києві, у видавництві “Вік”, надрукована у друкарні Акціонерного Товариства “Петро Барський у Києві”. Автор книги – український публіцист, літературознавець, критик, громадсько–політичний діяч, академік (з 1919р.) і віце-президент ВУАН (з 1922 р.). Він був активним популяризатором і організатором літературного процесу в Україні. “Історія українського письменства” висвітлює провідні для української літератури риси: боротьбу за свободу людини, розвиток національно–визвольної ідеї, поступове наростання “течії народності в змісті і формі”. С. Єфремов був репресований у 1930 році за сфабрикованим обвинуваченням у членстві в так званій Спілці визволення України. Відбувши 9 років і 9 місяців на каторзі, помер, замучений надлюдською працею... Реабілітований у 1989 році...

Примірник “Історії українського письменства”, представлений на виставці, має одну жахливу прикмету: у титульного аркуша та сторінки, де надрукована передмова, відірвана та частина, на якій зазвичай буває дарчий напис або прізвище власника книги. Ми ніколи не дізнаємося, кому С. О. Єфремов подарував свою книгу або кому вона належала. Але цей відірваний паперовий клаптик точно вказує на ставлення влади до автора і до тієї невідомої людини, не кажучи вже про ставлення до книги як такої...

Поряд з твором Єфремова, виданим у Києві, стоїть ця ж “Історія українського письменства”, видана у Мюнхені 1989 року – саме того року, коли, нарешті, після майже шістьдесятилітнього замовчування імені Єфремова, він був реабілітований. Ця книга започаткувала серію фотопередруків “Українське літературознавство”, виконаних Українським вільним університетом. Олекса Горбач, який написав передмову до серії, пояснює, що метою серії стало бажання зробити доступними зацікавленому україністові – студентові й дослідникові – джерельні посібники з історії української літератури, потрібні не лише на Заході, де бібліотеки на українську літературу вбогі, але й на нашому материкау, де все незгідне з тоталітарним режимом було знищене, або загнане у недоступні спецфонди центральних бібліотек, а чи, відповідно, кастроване.

Мюнхенське видання книги “Історія українського письменства” С. О. Єфремова стало на полиці знов-таки завдяки товариству “Канадські друзі України (Осередок Торонто): проект Відродження”.

20-ті рр. ХХ століття... Для української літератури наступило золоте десятиліття, про яке Микола Костьович Зеров, лідер неокласиків, прекрасний перекладач, тонкий лірик, професор Київського інституту народної освіти, писав у своєму вірші:

“То був щасливий десятилітній сон,

Так вільно кров у жилах пульсувала,
І екстатичних сонць ясні кружала
Злітали в небо голубий плафон.
І кожний рік звучав на інший тон,
на кожному дню своя печать лежала,
І доля, бачилось, така тривала
Не знатиме кінця і перепон.”

М. К. Зеров разом зі своїми друзями-неокласиками – М. Рильським, П. Филиповичем, М. Драй-Хмарою, О. Бургардтом, а поряд з ними чудовий тонкий лірик Є. Плужник, революційний романтик М. Хвильовий, футурист Г. Шкурупій вважали, що досконала рідна мова, українське слово та зв'язок з європейською поетичною традицією дозволять українській поезії стати нарівні зі світовою:

“Класична пластика і контур строгий,
Добірний стиль, залізна колія, –
Оце твоя, поезіє, дорога:
Леконт де Ліль, Жозе Ередія,
Парнаських зір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжнє верхогір'я”.

На виставці стоїть кілька книжок М. Зерова. Поряд з книгою “До джерел”, (надрукована у Києві у 1925 році видавництвом “Слово”), яка містить сім літературно-критичних статей про яскравих представників молоді української літератури, стоїть його історичний нарис “Нове українське письменство”, який охоплює найголовніші історично-літературні події всього ХІХ та перших двох десятиліть ХХ віку. Він виданий у Києві (видавництво “Слово”, 1924 рік). Наступні кроки зробила вже Канада, надрукувавши дві книги М. Зерова у 1967 і 1977 рр., коли геніальний поет і його друзі та однодумці лежали розстріляними під соснами Сандармоха уже 30 років: “До джерел: історично-літературні та критичні статті” (Стейт Колледж, Па: Життя і школа, 1967) та “Лекції з історії української літератури (1798 - 1870)” (видання Канадського інституту українських студій, видавництво “Мозаїка”, 1977). Завершує цей ряд книга “Українське письменство”, надрукована 2003 року (упоряд. М. Сулима. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”). Це видання, за словами Євгена Сверстюка, зібрало більшу частину праць із літературознавства та історії нашого письменства, що вийшли з-під пера М. Зерова: “Воно залишається монолітним і дорогоцінним уламком храму української культури...”

Книги, про які йшлося, були розміщені на рожево-червоному тлі, як символи розквіту українського письменства. Як вранішня зоря, рожеві спалахи праць про українську мову, її місце в системі мов світу, її чарівність, поетичність, щирість переходять у яскраво – червоний вогонь українського письменства 20-х років ХХ століття... Але потроху тьмяніє тло, густішає червоний колір, стає схожим на кров, що запеклася. На цьому тлі вирізняється книга Федора Савченка “Заборона українства 1876 року: 1. Південно-західний відділ російського географічного товариства в Києві. 2.

До історії української журналістики 1870 рр. 3. Емський указ” (надрукована у Харкові – Києві Державним видавництвом України 1930 р.). В ній яскраво висвітлюються причини й обставини, в яких з’явився відомий Валуєвський циркуляр 1863 року, скерований проти національно-культурного розвитку українства, пізніше доповнений Емським Актом 1876 р., що призвело до ліквідації шкільництва українською мовою і скорочення кількості шкіл. Припинилися проповіді у церквах до народу його мовою, заборонено було публікувати українською мовою переклади Біблії. І, врешті решт, було заборонено друкування книг українською мовою.

Роки йшли. Тиск ставав все важчим, все дужчим. Але свідомі українці, представники української інтелігенції, науковці, студентська молодь великих українських міст, вирішивши протидіяти русифікації свого народу, продовжували вживати рідну мову в щоденному побуті, вбирались у народний одяг тощо, – і ця, майже непомітна, тиха праця патріотів виявилася силою, яка рвала береги Російської імперії та дала поштовх до важливих процесів, що завершилися відродженням Української держави у 1917-1920 роках. Саме про це йдеться у повісті письменниці Людмили Івченко–Коваленко “Тиха вода”, уривки з якої надруковані у дуже цікавому виданні: “До історії знущання над українською мовою: 1876-1976” (Савт Бавнд Брук, Нью Джерзі: Українська православна церква США, 1976). Текст перекладений англійською, німецькою, французькою, іспанською мовами. Церква благословила це видання: “З благословення Владика Митрополита Мстислава видано трудом Видавничого Відділу Об’єднання Сестрицтв і коштом Консистерії Української Православної Церкви в США”.

30-ті рр. ХХ століття... Темрява густішає... По землі України крокує тоталітаризм... Уже засуджені українці, яких звинуватили в організації та злочинній діяльності Спілки Визволення України, сфабрикованої самою владою. Тепер партія взялася за українську радянську культуру і закликала всіх громадян пильно стежити і боротися за те, щоб на цьому фронті нищив ворогів нещадний меч диктатури пролетаріату... Які страшні слова! Які до болю знайомі!... Як пам’ятають їх українці, яким довелося жити і працювати в ті незабутні чорні роки! Чорні, чорні роки... Чорне тло... А на ньому – книга Андрія Хвилі “Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті” (Харків : Рад. школа, 1933). Епіграфом книги слугують слова секретаря ЦК ВКПБ П. Постишева, який тоді, як йому та його керівникам здавалось, піднімав справу творення української радянської культури на вищий щабель: “Ці шкідники і шпигуни, всі ті Яворські, Бадани, Максимовичі, Ерстенюки, Шумські та Солодуби насаджували, зрозуміло, не нашу національну формою і соціалістичну змістом українську культуру, а культуру націоналістичну, шовіністичну, буржуазну, культуру Донцових, Єфремових, Грушевських, культуру, ворожу ідеології та інтересам пролетаріату і трудящого селянства.

Тихою сапою намагалися вони підірвати нашу ленінську національну політику, згуртувати навколо себе уламки віджилих, розгромлених класів. Своєю шкідницькою роботою вони намагалися підірвати й послабити

пролетарську диктатуру, гарячково готуючи нові вилазки проти СРСР, не залишаючи мрії про відрив України від Радянського Союзу...”

Варто лише перерахувати назви розділів книги, щоб стало ясно, на кого направлений “меч диктатури пролетаріату”:

1. За більшовицьку пильність на фронті творення української радянської культури.
2. Про стан на українському мовознавчому фронті.
3. Націоналістична небезпека.
4. Ліквідувати націоналістичне шкідництво.
5. Знищити національне коріння на мовному фронті.

Зловісно звучать слова Л. М. Кагановича – завершальний акорд цієї книги: “Ми, комуністи, зараз будуємо культуру, ми будуємо українську культуру, але, будуючи українську культуру, ми встановлюємо, що панівна роль в цій культурі належить і мусить належати робітничому класу і що в процесі будівництва української культури, буржуазну культуру ми будемо викривати, ми будемо з нею боротися”.

Так і сталось, як обіцялось. Чорнота стає непроглядною, зловісною, смертельною...

А українська діаспора в усіх кінцях світу продовжує друкувати книжки, зі сторінок яких дивиться на світ Божий наша мова, наша рідна українська мова. У 1963 році в Канаді, в Торонто, накладом Об’єднання українських педагогів Канади вийшов у світ конспект під назвою “Уводина до мовознавства”, складений Василем Чапленком, мовознавцем, письменником і літературним критиком. Живучи в Німеччині, а потім у США, він написав ряд дуже важливих мовознавчих праць. У 1959 році у Нью-Йорку надрукували його книгу “Дещо про мову : збірка статей”, в якій розв’язуються проблеми загального, теоретичного мовознавства, без якого неможливо обійтися в українському мовознавстві. До часу виходу в світ праці В. Чапленка жодний український мовознавець не написав навіть короткого курсу загального мовознавства!

Особливу увагу читачів привертає книга В. Чапленка “Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-60-х рр.”. Її було надруковано Українським публіцистично-науковим інститутом у Чикаго в 1974 році. В ній розповідається про мовні відносини в Україні наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр., про стан русифікації української мови напередодні “відлиги” 1960-х років. Розділ “Страшна правда про Україну” розповідає про наукову монографію Івана Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, що вийшла 1968 року в Мюнхені (вид-во “Сучасність”). Автор викриває злочини Москви супротив України. Це і численні арешти української інтелігенції, які хвилями прокотилися по Україні в першій половині 1960-х рр. Це і мовна політика більшовиків, яка є, по суті, мовною блокадою. Як гірко звучать слова О. Потебні про “гідоту запустіння”, яка виникає в свідомості людини, коли в неї віднімають рідну мову і вона через те стає “матерененависницею”: «І коли замасковані під інтернаціоналістів українофоби наївно питають: “Хто вам не дає говорити по-українському?”, відповідь буде одна: ті, що створили

жахливі обставини життя; ті, що фактично утвердили другорядне становище української мови (як і культури), – і саме це з невблаганною силою, незрівнянною з будь-якою силою батога й будь-якого шомпола, будь-якого наказу й юридичного закону, справді з нездоланною силою примушує українця зокрема й українську масу взагалі говорити по – російському, відмовлятися від своєї рідної мови». Саме про це розповідає у своїй книзі Роман Смаль-Стоцький “Українська мова в советській Україні”, яка була видана Науковим товариством ім. Шевченка в Нью-Йорку, Торонто, Сідней й Парижі 1969 року. Досить прочитати кілька назв розділів цієї книги: “Переслідування української мови Москвою”, “Москва завойовує Україну й руйнує українську державність”, “Москва поневолює українську мову”, “Від цькування до погрому української мови” тощо – щоб зрозуміти весь жах становища рідної мови в рідній країні. І тоді красномовно символічним стає малюнок під заголовком книги: вінок з колючого терну на чолі української мови - так колись терзав такий самий вінок чоло Бога...

Українці діаспори весь час пишуть і друкують книжки, які в тій чи іншій мірі стосуються питань української мови. Цікаво передивитись лише обкладинки і назви цих книжок, познайомитись з людьми, які їх написали. А як цікаво дізнатись про видавництва, які випустили в світ ці книжки! Ми хочемо просто дати уявлення про полицю, на якій вони розташувались в межах виставки:

Ковалів П. Чистота і правильність української літературної мови / П. Ковалів. – Мюнхен : Накладом вид-ва “Рідне слово”, 1947. – 34 с.

Наша мова : журн. для всіх. – Мюнхен : Друк. Дмитра Сажнина, 1947. – 198 с.

Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Юрій Шерех. – Мюнхен : Молоде життя, 1951. – 402 с.

Ковалів П. Українська мова та її становище серед інших слов'янських мов / П. Ковалів. – Вінніпег : Накладом Т-ва “Рідна Школа” ім. М. Шашкевича, 1954. – 46 с.

Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило. – Торонто : Нові дні, 1960. – 199 с.

Синявський О. Норми української літературної мови / Олекса Синявський. – Стейт Колледж, Па. – 1967.

Митрополит Іларіон. Наша літературна мова : як писати й говорити політературному / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Вид. Т-ва “Волинь”, 1969. – 263 с.

Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо (і як треба говорити) / Борис Антоненко-Давидович ; за ред. К. Церкевича і В. Павловського. – Нью-Йорк ; Філадельфія : Наук.-дослід. Т-во Укр. Термінології, 1980. – 287 с.

Потебня О. Мова, національність, денаціоналізація : ст. і фрагм. / Олександр Потебня ; упоряд. і вступ. ст. Юрія Шевельова. – Нью-Йорк : Укр. Вільна Акад. Наук у США, 1992. – 155 с.

В одній з цих книг є десять заповідей, виголошених Іваном Огієнком з огляду на емігрантське життя:

1. Тільки рідна мова найсильніше в'яже тебе з Батьківщиною, а тому вживай цієї мови скрізь, де тільки можливо.

2. Хто забуває чи не шанує рідну мову, той рве зв'язок із Батьківщиною й тим дошкульно зраджує її.

3. У себе вдома розмовляй тільки рідною мовою. Це принесе тобі душевний спокій і насолоду в житті.

4. Шануй земляка свого і розмовляй із ним та пиши до нього тільки рідною мовою.

5. Зберігай своє особове ім'я й родове прізвище в національній формі і ніколи не міняй їх на чужі. Найменша зміна їх – то вже крок до винародовлення.

6. Сумлінно навчай дітей своїх рідної мови й рідномовних обов'язків. Пам'ятай, що невиконання цієї заповіді стане найбільшим непрощеним гріхом твоїм супроти Батьківщини.

7. Сумлінно подбай, щоб закласти рідну школу для дітей твоїх, яка навчала б їх не тільки рідної мови, але й рідномовних обов'язків.

8. Пам'ятай, що побратися з чужинкою чи з чужинцем – це початок забування рідної мови, непрощеної зради Батьківщини.

9. Закладай “Ґрунти плекання рідної мови” й сам діяльно працюй у них. Щороку конче уряджуй “Свято рідної мови”.

10. Завжди пам'ятай, що наймиліша мова в цілому світі – це твоя рідна мова.

І підвести щемливу риску під цією полицею могли б рядки вірша Григорія Домашовця, в якому, як у краплині води, віддзеркалилася глибока любов до рідної мови і розуміння того, як багато горя і поневірянь вона зазнала:

Мово перлино!

Мово перлино, о мово ти рідна,
Завжди чаруюча, дана нам Богом!
Часто буваєш в своїх за порогом,
Все ж ти багата, хоч долею бідна.
Ти промениста, мов сонечко в літі,
Хто не пізнав твого щастя й любові,
Той ще аж досі в чужому лахмітті.
Мово перлино! В своїх ти в руїні,
Все ж ти ніколи не зломна, не квола!
Завжди, мов юнка, міцна та бадьора,
Квіточка ясна усій Україні...

А зараз ми підійшли до полиць, від яких лине ніжне зелене світло – світло життя, надії, здійснення заповітних бажань. Перехід від чорного і брунатного кольорів до зеленого – це як пробудження землі з-під зимового ґніту. Отакими зеленими паростками видаються нам книги, про які зараз піде мова.

Українці діаспори багато уваги, сил і коштів приділяють літературі, яка навчає і формує дитину як особистість. І, звичайно, на першому місці в житті

дитини стоїть її перша в навчальному процесі книжка – буквар. Вражає розмаїття букварів, їх художнє оздоблення, їх кольорова гама. Вже перший з букварів – “Українська читанка (буквар): для першої класи нарідних шкіл”, складена Є. Ю. Пеленським і надрукована у м. Мінден, Німеччина (видавництво “Бистриця”) у 1947 р., вказує на те, з якою відповідальністю ставились до її видання: вона затверджена Відділом науки і виховання Українського центрального комітету і Відділом виховання Головної квартири військового правління К.К.Н.

Дуже гарні букварі Л.П. Демолович та Марії Дейко, видані в 1973 році видавництвом “Нові дні ” та накладом Об’єднання українських педагогів Канади. Враховуючи те, що діти-українці живуть у Канаді у середовищі англійської та французької мов, до цих словників прикладені українсько – англійські словники, щоб дітям легше було орієнтуватись у вивченні мов. Яків Козловський склав “Мій буквар” у 1974 р. і видав його за фінансової допомоги Департаменту внутрішніх справ і Відділу багатокультурності (Торонто). До цього букваря Я. Козловський видав ще власним накладом українсько-англійський словник окремою книгою у тому ж видавництві. Дуже цікавою є практика створення читанок після кожного року навчання. М. Дейко у 1990 р. у видавництві “Рідна мова” (Австралія – Англія) випустила в світ книгу «“Рідне слово”: перша читанка після “Букваря” з мовними вправами та українсько-англійським словником». Українські діти, що народились і виростають за межами рідного краю, у чужомовному оточенні країни, де вони і їхні батьки живуть, дедалі глибше врастають у чужий мовний ґрунт. У процесі цього вростання вони гублять і той невеликий запас української лексики, який вони дістали в ранньому дитинстві від батьків. Мовні впливи родини зменшуються, їх заступають впливи державної школи й чужомовного дитячого оточення. Це змушує педагогічну думку «Рідної школи» повсякчас вносити істотні зміни у методу викладання і знаходити таку, яка б відповідала потребам навчання двомовних дітей. Цьому завданню відповідає книга “Рідне слово” М. Дейко, де велику увагу приділено добору лексики широкого вжитку й групуванню її в діалоги. Ця книга по праву займає перше місце після “Букваря” в серії навчальних підручників з української мови. Автор книги і видавці подбали про те, щоб дитина, взявши книгу до рук, побачила на обкладинці глибокі розумні очі великого Тараса Шевченка і прочитала рядок з його вірша, який розкриває роль Слова в житті людини: “...я на сторожі коло їх поставлю Слово”. Саме Слово дає людині втіху, наснагу, задоволення, заспокоєння; воно виховує людину, просвіщає її й береже від усього лихого.

Душу гріють книжки Миколи Матвійчука:

Друга книжечка : для другого року науки/ з іл. Осипа Куриласа й Олени Кульчицької. – Вінніпег, [б/р]. – 124 с.

Третя книжечка : для третьої класи / з іл. О. Куриласа, О.Кульчицької та Е.Козака. – Львів : Друк. ОО.Василіян у Жовкві ; Printed in Poland, 1931. – 156 с.

Четверта книжечка : укр. читанка для четвертої кляси / іл. Е.Козак. – Львів : з друк.ОО.Василіан у Жовкві, 1931 – 196 с.

Якщо взяти, скажімо, другий клас середньої школи, то після “Другої книжечки” М. Матвійчука шикується цілий ряд допоміжних видань, які будуть і вихователями учнів, і їхніми викладачами, і порадиниками, і друзями. Ось він, цей благословенний ряд:

Українська читанка для другої кляси : після нового правопису. – Вінніпег : Накладом Укр. Книгарні, 1939. – 107 с.

Українська читанка. – Торонто, Онтаріо : Накладом Т-ва Укр. Учителів в Канаді, 1948. – 112 с.

Волиняк П. Барвінок : читанка для 2-ої кляси та позашкільного читання / П. Волиняк. – Торонто : Нові дні, 1957. – 106 с.

Романенчук Б. Українська читанка для II року навчання української мови / Б. Романенчук. – Нью-Йорк ; Філадельфія : Шкільна Рада, 1960. – 176 с.

Дейко М. Волошки : друга читанка-підруч. після букваря з мовними й граматичними вправами та укр.-англ. слов. / Марія Дейко. – Австралія ; Англія, 1992. – 156 с.

І кожна з названих книжок – скарб, чисте джерело, завдяки якому буде виростати й розцвітати юна душа.

Такі ж безцінні книжечки склали:

Пеленський Є.Ю. Українська читанка для III року навчання української мови / Є.Ю. Пеленський. – Нью-Йорк : Вид. Шкільної Ради, 1962. – 125 с.

Романенчук Б. Українська читанка для IV року навчання української мови / Б. Романенчук. – Філадельфія ; Київ, 1963. – 151 с.

Дейко М. Євшан-зілля : четверта читанка = підруч. після букваря з мовними та граматичними вправами і укр.-англ. слов. / Марія Дейко. – Австралія ; Англія: Рідна мова, 1995. – 222 с.

Про що тирса шелестіла : п'ята читанка-підруч. після букваря для шкільного навчання з мовними та граматичними вправами і укр.-англ. слов. – Австралія ; Англія: Рідна мова, 1977. – 263 с.

Українська читанка для V кляси народних шкіл. – Зальцбург : Нові дні, 1946. – 162 с.

Не менш цікавими і корисними є книги Кисілевського К. та Овчаренко М.: Українська читанка для VI року навчання української мови. – Нью-Йорк; Філадельфія : Видання Шкільної Ради, 1958. – 206 с. та “Золоті ворота” : читанка для VII і VIII року навчання української мови. – Нью-Йорк : Видавництво Шкільної Ради, 1986. – 256 с.

Ось і скінчилися полиці, на яких стоять підручники для школярів. Тло цих полиць – яскраво-зелене, повне надії на щастя і радість молоді, яка зростає, оповита і наснажена прекрасним Українським Словом...

Закінчується огляд літератури знов червоним тлом – сьогодення мовознавчої літератури: це роки, коли виходить друком багато книжок, які висвітлюють ті чи інші аспекти великої української мови. Це, наприклад, матеріали Другого міжнародного конгресу українців, надруковані за ухвалою Міжнародного оргкомітету конгресу (голова Григорій Грабович) і

Національного оргкомітету (голова Ярослав Ісаєвич). Конгрес відбувся у Львові 22-28 серпня 1993 р. До книги увійшли доповіді та повідомлення, присвячені історії української мови та пам'яткам письменства, історії літературної мови, проблемам сучасної мови, діалектології, ономастики, лексикографії, термінології та розвитку української мови за межами України. Це дуже цікава книга Б.М. Ажнюка “Мовна єдність нації: діаспора й Україна”, в якій розповідається про розвиток української мови в діаспорі. Надрукована в Києві у 1999 році, ця книга крок за кроком проходить шлях українців у Новому світі: від мови еміграції до мови діаспори.

Червоне тло останнього розділу виставки яскраво сяє там, де стоїть енциклопедія “Українська мова”, видана у Києві видавництвом “Українська енциклопедія” імені М.П. Бажана у 2000 році. На чолі редколегії – співголови В.М. Русанівський та О.О. Тараненко. Це перше видання, у якому на основі досягнень сучасного мовознавства в досить повній, систематизованій і водночас стислій та доступній формі подані відомості про українську мову та українське мовознавство. 1797 статей та ілюстративний матеріал роблять це видання соціально значущим і ставлять його в один ряд із перлинами національного надбання нашої рідної України.

Поряд з енциклопедією стоїть мовознавчий словник-довідник “Україна в словах”: це навчальний посібник для учнів загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, студентів, усіх, хто вивчає українську мову. Надрукований у Києві видавничим центром “Просвіта” у 2004 році, словник-довідник понад 10 років готувався працівниками лабораторії народознавчої лексики Волинського державного університету імені Лесі Українки. Поява цієї праці зумовлена тим, що здобуття Україною державної незалежності й перше тринадцятиліття її самостійного розвитку викликали підвищений інтерес до політичного, соціально-економічного, культурного життя, історичного минулого. Крім того, в наш час особливо зросла увага до зв'язків національної мови та культури, мови і народу, країни, в якій він проживає. Ще у ХІХ столітті відомий славіст Ізмаїл Срезневський писав: “Народ виражає всього себе найповніше і найвірніше у мові своїй. Народ і мова один без одного не можуть бути представлені”. Безумовно, ця прекрасна книжка допоможе краще пізнати минуле і сучасне України сьогодні, коли у світі значно посилюється інтерес до молодого держави.

І останні три книжки, які гідно завершують нашу виставку. Перша з них – “Портрети українських мовознавців” Юрія Шевельова, надрукована у київському видавництві “Академія” у 2002 році. Цінна книга, насамперед, тим, що це перше перевидання в Україні праць всесвітньо відомого вченого-славіста з історії українського мовознавства. Це нариси про видатних українських мовознавців доби Розстріляного Відродження Всеволода Ганцова і Олену Курило, а також про Костя Михальчука – основоположника української діалектології. Епіграф до оглядової статті “Покоління двадцятих років в українському мовознавстві” - рядок вірша Миколи Філянського, українського поета, який загинув у сталінському ГУЛАзі: “Тим, що загинули в зорі весінніх літ, хрестів поставити в свій час ми не зуміли...”

Ю. Шерех згадує імена письменників, поетів, філологів, учасників мовних дискусій сімдесятих, дев'яностих і дев'ятсотих років: М. Старицького, Олени Пчілки, В. Мови-Лиманського, Б. Грінченка, І. Франка, П. Житецького, О. Потебні, М. Сулими, О. Синявського, А. Кримського, М. Йогансена, С. Єфремова, А. Ніковського, П. Бузука, В. Симовича, І. Зілинського та багатьох інших. Метою життя цих людей було відродження й розквіт національної мови:

“Так, ми на те у наш убогий мир прийшли,
Щоб мову з мов людських,
скалічену, забвену,
З народних уст узять
і в перло возвести.”

Так писав про місію цілої плеяди українських мовознавців незабутній Пантелеймон Куліш.

Безцінною є книга Віктора Кубайчука «Хронологія мовних подій в Україні : (Зовнішня сторона української мови)». Видана у Києві 2004 р., вона проводить нас шляхами історії рідної мови від IX сторіччя, від 860 року, коли київський князь Аскольд прийняв християнство, про що йдеться в енциклопедії константинопольського патріарха Фотія (60-ті роки IX ст.), до осені 2003 року, коли авторський колектив під керівництвом В. Русанівського у кількості всього 75 примірників видав “Український правопис”. В. Кубайчук, фізик, кандидат фізико-математичних наук, старший науковий працівник інституту теоретичної фізики ім. М. Боголюбова НАН України, опрацював 255 джерел для створення хронологічної таблиці мовних подій в Україні. Дуже важливою частиною книги є перелік словників 1917-1948 рр., а особливо словників комісій Української академії наук. З болем в серці читаємо ми перелік словників, які були готові до видання, але до друку не дійшли, бо потрапили під перевірку Комісії НКО (Народний комісаріат освіти) від 26 квітня 1933 року. Читачі про них ніколи не дізнались...

До уваги відвідувачів представлена і збірка Ю.А. Работіна «Українська мова – мова єднання : конкурсні твори», видана у Чернівцях видавництвом «Червона Буковина» у 2006 році. Уже кілька років поспіль в Одесі бере старт загальнонаціональний конкурс “Українська мова - мова єднання”, організатором і натхненником якого є Одеська регіональна організація Національної спілки журналістів України. Це творче змагання є унікальним явищем у культурному житті України, бо воно дає змогу зустрітись із тисячами людей з різних регіонів України, поспілкуватися з керівниками органів самоврядування, науковцями, громадськими діячами. Символічно, що цей захід відбувається на Одещині, де в мирі та злагоді живуть представники багатьох національностей, де поряд з українською мовою звучить російська, болгарська, єврейська, грецька та інші мови. Зустріч з ними – це справжній університет для кожного журналіста, бо він буквально пронизаний енергією тих куточків землі нашої, де учасникам конкурсу довелося побувати. Природно, що після цього з'являється чимало статей, нарисів, замальовок, інформацій, радіо- і телепередач, які потім об'єднуються

у черговому збірнику «Українська мова – мова єднання». Саме це видання і закінчує нашу книжково-ілюстративну виставку “О мово рідна! Слово рідне!”

Статтю присвячено книжково-ілюстративній виставці “О мово рідна! Слово рідне!”, влаштованій в Одеській національній науковій бібліотеці ім. М. Горького з нагоди Дня Української писемності і мови. На прикладі творів українських письменників та науковців висвітлюється тернистий шлях української мови, доля людей, які все життя плекали її, захищаючи, іноді, ціною свого життя.